

14913

ՅԱ. ԿԻՎՏՈՐՈՎ

Ա Գ Ր Ե Ս Ի Ա Ն
Կ Ե Ն Տ Ր Ո Ն Ա Կ Ա Ն Յ Ե Վ Ր Ո Պ Ա Յ Ո Ւ Մ

(ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՏԵՄՈՒԹՅՈՒՆ)

Պ Ե Տ Ն Ր Ա Տ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

32
4-59

32
4-59

Այ

ՅԱ. ՎԻԿՏՈՐՈՎ

26 SEP 2006

1 DEC 2009

ԱԳՐԵՍԻԱՆ
ԿԵՆՏՐՈՆԱԿԱՆ
ՅԵՎՐՈՊԱՅՈՒՄ

(Միջազգային տեսություն)

Պ Ե Տ Հ Ր Ա Ց
ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ
ՅԵՐԵՎԱՆ • 1939

12 AUG 2013

14913

1474
39

Я. ВИКТОРОВ
АГРЕССИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
ЕВРОПЕ

Аригиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1939

Տենդի մեջ գալարվում է կապիտալիստական Յեվրոպայի քաղաքական կյանքը:

Մարդիկ ապրում են ինչպես վառողանկուղի վրա, ամեն ուր պայթյունի սպասելով աշխարհի մերթ այս, մերթ այն մասում: Յերկրները, պետությունները, ժողովուրդները լարված սպասողական դրության մեջ են՝ ի՞նչ կլինի վաղը:

Յեվրոպայում առաջանում են պատերազմի շարունակ նորանոր հանգույցներ: Գերմանական Ֆաշիզմը, չբավականանալով Իսպանիայում կատարած ինտերվենցիայով, Ալստրիայի աննեքսիայով, զավթում է Չեխոսլովակիան: Ագրեսիան Կենտրոնական Յեվրոպայում—ուղղակի հետևանք է ագրեսորների բլոկի ակտիվության, հետևանք է այն անպատժելիության, վորից ոգտվում են պատերազմի հրճիգները՝ չնորհիվ բուրժուազեմոկրատական պետությունների թողտվության քաղաքականության, հետևանք է ընդհանուր իրադրության, վորը բնութագրվում է նրանով, վոր

«յերկրորդ իմպերիալիստական պատերազմն իրոք արդեն սկսվել է: Նա սկսվել է գաղտագողի, առանց պատերազմ հայտարարելու: Պետություններն ու ժողովուրդները մի տեսակ աննկատելիորեն սահել են դեպի յերկրորդ իմպերիալիստական պատերազմի որբիտը: Աշխարհի զանազան ծայրերում պատերազմն սկսել են յերեք ագրեսիվ պետություններ,—Գերմանիայի, Իտալիայի, Յապոնիայի Փաշիստական ղեկավար շրջանները: Պատերազմը մղվում է հսկայական տարածության վրա՝ Չիրբալտարից մինչև Շանհայ: Պատերազմն արդեն կարողացել է իր որբիտի մեջ քաշել կես միլիարդից ավելի բնակչություն: Նա մղվում է վերջին հաշվով ընդգեմ Անգլիայի, Ֆրանսիայի, ԱՄՆ-ի կապիտալիստական շահերի, վորովհետև նրա նպատակն է աշխարհի և ագրեսության վո-

լորտների վերաբաժանումը հոգու ազդեցիկ յերկրների և ի հաշիվ այդ այսպես կոչված դեմոկրատական պետութ-
թյունների»¹։

Ազդեցիկ ընթանում է յոթմեկնանոց քայլերով։ Յապո-
նիայի թալանչիական պատերազմը Չինաստանում, իտալո-գեր-
մանական ինտերվենտների հանցագործ պատերազմն ընդդեմ իս-
պանական ժողովրդի, Ավստրիայի զավթումը գերմանական Փա-
շիզմի կողմից, Չեխոսլովակիայի կողոպտումը—սրանք են փաս-
տերը։ Ազդեցությունների բլուկին չի հակադրված խաղաղասեր պետու-
թյունների միասնական ճակատը, և դրանից լայն կերպով ոչ-
տրվում են պատերազմի հրձիգները։ Բուրժուա-դեմոկրատական
«մեծ» պետութթյունները կամ ուղղակի յերես են տալիս և խրա-
խուսում են ազդեցիկ, կամ փորձում են խուսափել նրանից, թաղնվել «չմիջամտության կոմիտեյի» հետևում, Աղդերի լի-
գայի զանազան կոմիտեների գուտապերջային բանաձևերի հե-
տևում։ Նրանք փորձում են փրկադնվել փոքր կամ ավելի թույլ
պետութթյունների հաշիվին։ Բայց ազդեցիկ ընդհուպ մերձե-
նում է ավելի ու ավելի։ Ավելի ու ավելի համառ կերպով և
գերվում հարցը. կամ դիմադրութթյուն ազդեցություն, կամ լիակա-
տար կապիտուլյացիա նրա հանդեպ։ Մշտական գիծումների քա-
ղաքականութթյունը բորբոքում է Փաշխտական հալիչառիչների
ախորժակը, վորոնք ուժեղացնում են ճնշումը վոչ միայն ազ-
դեցիկայի նախանշված զոհերի վրա, այլև խոշոր բուրժուա-դե-
մոկրատական պետութթյունների վրա, վորոնցից ազդեցություն սանկ-
ցիաներ է պահանջում նոր զավթումների ու կողոպուտների հա-
մար։ Հենց այդպես էր և այդպես է դրոճը Չեխոսլովակիայի
վերաբերմամբ։ Յեվ հարց է ծագում. բայց դուցե ազդեցությունն
այնքան ուժեղ են, վոր Անգլիան, Ֆրանսիան, ԱՄՆ-ը ի վիճակի
չեն նրան հակահարված տալու։ Չկա ավելի անհեթեթ բան,
քան նման պնդումները։ Անկասկած, այսպես կոչված «մեծ»
պետութթյունները ռազմական և տնտեսական շատ ավելի մեծ
հզորութթյուն ունեն, քան ազդեցությունը։ Կարիք էլ չկա ասելու,
վոր խաղաղասեր պետութթյունների միասնական ճակատ ստեղծվելու
դեպքում, նրա մեջ ինքնակամ Միութթյունը մասնակցութթյուն
ունենալու դեպքում այդպիսի ճակատի ուժը բացարձակապես
անհաղթահարելի կլինի։

¹ Համամիութենական Կոմունիստական (բոլշևիկների) Կուսակցութթյան
պատմութթյուն։ Համառոտ դասընթաց, էջ 447—448։

Անգլիական «Թայմ ենդ Թայդ» ժուռնալը Կենտրոնական Յեվ-
րոպայի կրիդիտին նվիրված հոդվածում նկատի չունի այդպի-
սի լայն հեռանկար, բայց, խոսելով միայն Անգլիայի և Ֆրան-
սիայի դիրքի մասին, գրում է.

«Անգլիայի և Ֆրանսիայի առաջ ծառացումը յերկրնորանք՝
կամ ռիսկ անել պատերազմի գուրա դալ Գերմանիայի և նրա
դաշնակիցների—Իտալիայի և Յապոնիայի դեմ, կամ կապիտու-
լյացիա Հիտլերի հանդեպ և բավարարել նրա պահանջներն ա-
րևելյան և հարավ-արևելյան Յեվրոպայում տիրապետելու նը-
կատմամբ։ Նրանք ընտրեցին կապիտուլյացիան։ Ամենին վոչ
այն պատճառով, վոր այլ ընտրութթյան դեպքում պատերազմն
անխուսափելի կլինի։ Հեշտ է հասկանալ, վոր սրեմտյան տե-
րութթյունների ավելի սպառնալի դիրքը կվախեցներ Հիտլերին...
Բայց յեթե վոր նույնիսկ Հիտլերը, չնայած նրա սպառազինում-
ների թերութթյուններին և տնտեսական գծավորութթյուններին,
սիրտ անել պատերազմել, կհահեցի՞ն որդյոք այդ պատերազմն
արևմտյան պետութթյունները։ Ամեն ինչ վկայում է, վոր այդ...
Վերջին հաշվով արևմտյան տերութթյունների հակադեմոկր-
ատները վճռական և վճռողական գերակշռութթյուն կստանալին
յերեք տոտալիտար պետութթյունների անբավարար և անկայուն
ռեսուրսների վերաբերմամբ»։

Ազդեցությունն հակահարված տալը, ժուռնալի կարծիքով,
առավել ևս անհրաժեշտ է, քանի վոր սպառնալիքն ուղղված է
ամիջականորեն Անգլիայի և Ֆրանսիայի դեմ։ «Հիտլերը,—չա-
րունակում է ժուռնալը,—չու կզա դեպի արևմուտք՝ վոչ մի-
այն ընդդեմ Ֆրանսիայի, այլև ընդդեմ Անգլիայի, վորովհետև
տոտալիտար պետութթյունների յեռյակ միութթյունը հիմնված է
Բրիտանական կայսրութթյան նկատմամբ ունեցած թշնամութթյան
վրա։ Տոտալիտար պետութթյունների այդ միութթյունը պաշտո-
նապես կոչում են հակակոմիտաներական պակտ. իրականում նա
և է միշտ յեղել է հակաբրիտանական պակտ»։

Խիստ արժեքավոր խոստովանութթյուն է և իրերի իսկական
զորութթյան միանգամայն ճշմարիտ գնահատական։ Բայց յեթե
այդ այդպես է, ապա ուրեմն ներկայիս լարված իրադրութթյան
համար առավել ևս մեծ մեղավորութթյուն է պատասխանատվու-
թյուն է ընկնում անգլիական ղեկավար չլծանների և Ֆրանսա-
կան ռեակցիայի բանակին պատկանող նրանց բարեկամների վրա,
վորոնք հանուն իրենց դասակարգային շահերի վիժեցնում են
խաղաղասեր տերութթյունների ճակատը, պայթեցնում են կոլեկ-

ախմ անխտանգության սխտեմը, հանուն ազրեսորներին հետ հա-
մաճայնության գալու գոհում են վոչ միայն փոքր յերկրներին
շահերը, այլև իրենց ազգային, պետական շահերը: «Սաղաղու-
թյունը պահպանելու» գրոշին տակ, նոր ռազմական կոնֆլիկտ-
ներն, իբր թե, հետաձգելու համար, նրանք իրոք վիժեցնում են
խաղաղությունը, արագացնում են ազրեսիայի զարգացման տեմ-
պը, մոտեցնում են նոր ռազմական ավանտյուրաներին ժամկետ-
ները: Վոր այդ հենց այդպես է, հաստատում է դեպքերի զար-
գացումը և մասնավորապես վերջին դեպքերը կենտրոնական
Յեվրոպայում:

* * *

Մինչդեռ «Հոռոմ—Բեռլին—Տոկիո առանցքն» արյունալի բը-
ռնկումներ և առաջ բերում աշխարհի մերթ այս, մերթ մյուս
ծայրում, միտոր Չեմբերլենը և ուրիշները համառորեն յեղ են
փնտռում, թե վո՞ր ծայրից մոտենան այդ «առանցքին» ավելի մո-
տիկ, վո՞ր կողմից կամուրջ դնեն դեպի այն: Յեվ մի բնորոշ
մշտականություն. անխփփոս անհաջողությունները չեն սառեց-
նում բրիտանական պրեմյերի յեռանդը: Գանի անդամ փորձե-
ր են արվել համաճայնության գալու յայտնական իմպերիալիստ-
ների հետ, իսկ Յալոնիան բնավ չի ուզում հաշի առնել Անդ-
լիայի շահերը և, գրավելով հանդուցային դիրքերը Հյուսիսային
և կենտրոնական Չինաստանում, համառորեն գուրս է մղում
այդտեղից Անգլիային, վորը հսկայական կորուստներ և ունե-
նում չինական չուկան կորցնելով: Բոլորի հիշողության մեջ
դեռ թարմ է Չեմբերլենի՝ Մուսոլինիի հետ համաճայնության
գալու այնքան փոքրալիորեն վերջացած փորձերը, ապրիլի 16-ի
անգլո-իտալական շարաքաստիկ համաճայնությունը, վորը մին-
չև այժմ էլ չի վավերացված: Հանուն այդ համաճայնության
Չեմբերլենը զոհեց Իդենին, վորը վոչ այնքան արագ ու հոժա-
րությամբ էր ազրեսորին զիջումներ անում, և այդ համաճայ-
նության հետ կապեց իր քաղաքական կարյերան:

Չեմբերլենն անհաջողության մատնվելով «առանցքի» հոռ-
մեական ծայրում, գիտեց բեռլինյան ծայրին: Արդեն Ավստրիա-
յի գավթումը, վորն, ինչպես այժմ պարզվում է, կատարվեց ան-
գլիական դեկավար շրջանների գիտությամբ և որհնությամբ,
ցույց տվեց, վոր գերմանական ազրեսորի հետ համաճայնու-
թյան գալու համար անգլիական իմպերիալիզմը հոժարությամբ
կիսախփի իր միջազգային պարտավորությունները: Լոնդոնը ի-

րազեկ էր այն մասին, վոր նախապարտաստվում էր Ավստրիայի
գավթումը, բայց վոչինչ չարեց այն կանխելու համար: Դեռ
ավելին, նա ամեն միջոց ձեռք առավ, վորպեսզի գավթումն
իրականացվի: Ավստրիայի աննեքսիայից հետո Անգլիան նոբից
համաճայնության է գալիս Գերմանիայի հետ Ավստրիայի Ֆի-
նոնսական պարտավորությունների հարցի վերաբերմամբ, հա-
մաճայնության է գալիս առանձին և հակառակ մյուս պարտա-
տերերի շահերին: Այդ բանակցությունների ժամանակ, վորին
ուղեկցում էր դաժան աճուրդը, պարզվեց, վոր հաշվարկումնե-
րի վերաբերյալ անդր-գերմանական համաճայնությամբ Փաշի-
տական Գերմանիան, վորն այնքան տառապում է իր սպառազի-
նումների Ֆինանսավորման համար անհրաժեշտ վալյուտայի բա-
ցակալությունից, Անգլիայից հասույթ ունի տարեկան ավելի
քան 9 միլիոն լիարժեք ֆունտ ստերլինգ:

Ավստրիան գերմանական Փաշիզմի եքստենսիոնիստական քա-
ղաքականության մի ետապն էր միայն: Հերթի դրվեց Չեխոսլո-
վակիան գավթելու հարցը: 1938 թվի մայիսից սկսած չեխո-
սլովակիան հարցը դառնում է ամենահրատապ և ամենացավոտ
հարցը կենտրոնական Յեվրոպայում: Ավստրիայի գավթումը
վատացրեց Չեխոսլովակիայի ստրատեգիական դիրքերը և յեր-
կարացրեց նրա սահմանը Փաշիստական Գերմանիայի հետ: Գեր-
մանիան սկսում է տնտեսական ճնշումից, վորչափով վոր նրա
ձեռքին են գտնվում բոլոր այն ճանապարհները, վորոնցով անց-
նում են ապրանքները Չեխոսլովակիայից (այդ ապրանքների
համար սովորական, այսպես ասած, փոխադրական կետը Վիեն-
նան էր): Անուհետև բորբոքվում է «սուղեռական շարժումը»:
Կարճ ասած, 1938 թ. մայիսին արդեն ստեղծվեց ծայր առախճան
սուր դրություն: Գերմանական Փաշիզմը նախապարտաստում էր
«հոմազի մոնոպոլիան», նախապարտաստում էր Չեխոսլովակիայի
զինված գավթումը: Դեպքերը հասունանում էին, իհարկե, վոչ
միանգամից, վոչ հանկարծակի, և գերմանական Փաշիզմը, նա-
խապարտաստելով Չեխոսլովակիայի վրա կատարելիք հարձա-
կումը, անտարակույս, հաշի յեր առնում և՛ Անգլիայի, և՛
Ֆրանսիայի դիրքը:

Արժե գուղընթացարար հիշել, վոր դեռևս մարտ ամսին,
Ավստրիայի գավթումից հետո, անգլիական և ֆրանսական մի-
նիստրների՝ Լոնդոնում կայացած խորհրդակցությունն անգլիա-
ցիները կատեգորիկ կերպով հրաժարվեցին իրենց վրա փերցնել
վորեւե պարտավորություն, վոր ապահովեր Չեխոսլովակիայի

անկախութիւնը: Իսկ մարտի 24-ին բրիտանական պրեմիեր Չեմբերլենը պառլամենտում հայտարարեց, վոր Անգլիան կենսական վորեւէ չա՛հ չունի Կենտրոնական Յեմլրոպայում, վոր Անգլիային, իբր հետաքրքրում է յեմլրոպական խաղաղության պահպանումը միայն: Անգլիական «Կոնտինալալի» Ռեյթինգ ժողովը, մեկնաբանելով Չեմբերլենի այդ յերաժեշտը, գրում եր.

«Միտք Չեմբերլենը մարտի 24-ին իր ճառի մեջ ժխտում եր, վոր մենք վորեւէ կենսական չա՛հ ունենք Կենտրոնական Յեմլրոպայում, և պնդում եր, վոր մեր գլխավոր շահը—դա խաղաղության պահպանումն է: Այլ կերպ ասած, վորչափով վոր խաղաղութիւնը կապահովվի, մեզ համար, եյապես, միեւնոյն է, թե ինչ պայմաններով այդ կիրադործվի: Դրանց յերկերով, մենք ել հենց պետք է ճշում գործադրենք այն կողմի վրա, վորն ավելի շուտ անձնատուր կլինի, և պաշտպանենք այն կողմը, վորն ավելի շուտ կկռվի: քան թե կհամաձայնովի վորեւէ «համաձայնության» այլ մեկնաբանութիւն տալու, քացի իր սեփական մեկնաբանութիւնից: Յետե միտք Չեմբերլենը կարծում է, վոր գերմանացիները կկռվեն՝ նրանց բոլոր պահանջները չբավարարելու դեպքում, ապա ուրեմն... պետք է դալ այն յեղրակացության, վոր մենք պետք է ճշում գործադրենք չեխերի վրա, ստիպենք նրանց զիջել, զոհել նույնիսկ իրենց անկախութիւնը»:

Այս հոգիածի հեղինակը քննադատում եր Չեմբերլենի քաղաքականութիւնը և անգլիական կառավարութիւնը հեզնորեն առաջարկում եր գործողութիւնների հետեյալ ծրագիրը. 1) ճշում գործադրել չեխոսլովակյան կառավարութիւն վրա, վորպեսզի նա լիովին բավարարի սուղետա-գերմանական կուսակցութիւն պահանջները և վերջինիս համար ապահովի վճռական ազդեցութիւն չեխոսլովակյան քաղաքականութիւն վրա. 2) ճանաչել գերմանական կառավարութիւն շահերը Չեխոսլովակիայում և որինական ճանաչել նրա կապը սուղետա-գերմանական կուսակցութիւն հետ՝ հակառակ միջադգային իրաւունքի ընդունված սկզբունքների, վորոնք արգելում են ոտարերկրյա միջամտութիւնը մյուս յերկրի ներքին գործերին. 3) ճշում գործադրել Ֆրանսիայի վրա, վորպեսզի լուծի իր դաշինքը Չեխոսլովակիայի հետ: Վորչափով վոր խորհրդային-չեխոսլովակյան պակտի գործադրութիւնը կախված է Ֆրանս-չեխոսլովակյան պակտը գործադրութիւն մեջ մտցնելուց, Ֆրանսիայի

հրաժարվելու հետեանքը կլիներ Չեխոսլովակիայի ավտոմատիկ մեկուտացումը Ֆրանսիայից և ՈՍՀՄ-ից:

Հոգիածի հեղինակը դժվար թե կասկածած լինի, վոր նա, հեզնելով, ուրվագծել է Չեխոսլովակիայի նկատմամբ բրիտանական քաղաքականութիւն իսկական ծրագիրը: Յեւ մայիսյան ուրերին անգլիական կառավարութիւնն ամեն տեսակի ճշում եր գործադրում Չեխոսլովակիայի վրա, ձգտելով նրանից զիջումներ ստանալ Փաշխտական Գերմանիայի նկատմամբ: Համենայն դեպս չեխոսլովակյան կառավարութիւնը, վորը մի ժամանակ տատանվեց, ժողովրդական մասսաների ճշման տակ հաստատակամ է վճռական դիրք ընկեց, մասնակի մորիլիդացիա կատարեց և պաշտպանական այլ միջոցներ ձեռք առավ: Պարզ դարձավ, վոր Չեխոսլովակիան կռվելու յե, պաշտպանելու յե իր անկախութիւնը և ազատութիւնը: Չեխոսլովակիայի հաստատակամ գիրքը ազդեցութիւն գործեց նաև Ֆրանսիայի վրա, վորը հայտարարեց, վոր ինքը կկատարի Ֆրանս-չեխոսլովակյան պայմանագրով հանձն առած իր պարտավորութիւնները, այսինքն՝ Չեխոսլովակիային ոգնութիւն կհասնի գերմանական հարձակման դեպքում: Ուրհրդային Միութիւնն, ինքնուրուիքյան հակառակ յե, նույնպես հաստատեց իր անփոփոխ հավատարմութիւնն իր վրա վերցրած պարտավորութիւնների նկատմամբ: Հակառակ ադրեսորի կամքի ու Անգլիայի կամքի, գործել սկսեց խաղաղութիւն կռեկտիվ պաշտպանութիւն սիստեմը: Ինքն Անգլիան կանգնեց դժվար յերկրներանքի առաջ. կամ կապերը խզել Ֆրանսիայի հետ, կամ հրաժարվել Գերմանիայի հետ մոտենալուց: Անգլիան այն ժամանակ Հիտլերին նախադրուշացրեց, վոր կոնֆլիկտի դեպքում Անգլիան կարող է լինել գերմանական Փաշիզմի հակառակորդների բանակում, և նրան խորհուրդ տվեց, վոր նա «չափավորութիւն» ցուցարբերի: Գերմանական Փաշիզմը, դեմ հանդիման մնալով խաղաղասիրական տերութիւնների ճակատի դեմ, հետ նահանջեց, վորովհետեւ Փաշխտական ագրեսորը նույնքան վախկոտ է, վորքան և լսկիւր:

Թվում եր, թե կացութիւնը նպաստավոր է դասավորվում կապը կտրած ադրեսորին կարգի հրավիրելու համար, Չեխոսլովակիան պետութիւն անկախութիւնը մեկ ընդմիջտ ապահովելու համար: Սակայն հետագա դեպքերը բոլորովին այլ պատկեր ներկայացրին:

Հիտլերը բոլոր համապատասխան յեղրակացութիւններն արեց իր ստացած դասից: Նա հետ նահանջեց, բայց միայն նրա

համար, վորպեսզի նախապատրաստվի նոր՝ «հովազի վոտություն» կատարելու: Նա ուժեղ կերպով ավելացնում է ռազմական պատրաստությունները, պատրաստվում է ռզոստոսի 15-ին նշանակված դորաշարժերին, մորելիզացիայի յե յենթարկում համարյա 2 միլիոն զինվոր: Նա շտապ կերպով ամրացնում է արևմտյան սահմանը, այնտեղ ստեղծելով լայն արգելված զոնա: Արգելված զոնայում ամրություններ կառուցելու նպատակն է Ֆրանսիայի համար զգալիորեն Զեխոսլովակիային ռզոսություն ցույց տալու հնարավորությունը՝ դերմանական հարձակման դեպքում: Բայց, բացի զուտ ռազմական պատրաստություններից, դերմանական Ֆաշիզմը զարգացնում է բուռն դիվանագիտական գործունեություն, վորի նպատակն է մի կողմից՝ ամրացնել ագրեսիվ բլոկը, նրա մեջ ներգրավել նոր մասնակիցների, իսկ մյուս կողմից՝ պայմաններ ստեղծել, վորոնք կապահովեյին թողտվությունը կամ, ծայրահեղ դեպքում, ագրեսորների սրտին այնքան սովորական է սիրալիր «չմիջամտությունը» Անգլիայի և Ֆրանսիայի կողմից: Բնորոշ է (մանրամասն այդ մասին խոսք կլինի ստորև), վոր բրիտանական դիվանագիտությունը, վորն իբր թե, Զեմբլեռների ասելով, Կենտրոնական Յեվրոպայում վորևե կենսական շահ չունի, մայիսյան որերից հետո ցույց է տալիս հանկարծակի ուժեղացած հետաքրքրություն հենց Կենտրոնական Յեվրոպայի նկատմամբ, հետաքրքրություն, վորն իր կոնկրետ արտահայտությունն է դառնում չափ ակտիվ դիվանագիտական գործունեություն մեջ:

Գերմանական Ֆաշիզմը ժամանակ չկորցրեց: Նախ, նա միջոցներ ձեռք առավ, վորպեսզի ե՛լ ավելի ամրապնդի համագործակցությունը Իտալիայի հետ և լրացուցիչ սպառնալիք ստեղծի Անգլիայի և Ֆրանսիայի համար: Գերմանական կառավարության հրավերով Բեռլին է գալիս իտալական մարշալ Բալոն: Բեռլինում բանակցություններ են տեղի ունենում ռազմական համագործակցության մասին ավիացիայի ասպարեզում: Պետք է նշել, վոր Բալոնի այցելությունը նախորդեցին իտալական գլխավոր չտարի պետ զեներալ Պարիանիի և իտալական Փաշիստական միլիցիայի շտաբի պետ զեներալ Ռուսսոյի այցելությունները Բեռլին: Միաժամանակ Հիտլերն իր գործակալներին ուղարկում է բոլոր այն փորը յերկրները, վորոնց նա հույս ունի ներգրավելու իր ազդեցության վոլորտի մեջ: Սկզբում աղմկալի Ռեդերը, իսկ հետո զեներալ Բրաուխիչը գնում են Բուդապեշտ: Դյորինդը համառորեն «ուսումնասիրում է» Սկանդինավյան: Գերմանական

Փաշիզմի հավատարիմ գործակալ լեհական արտաքին գործերի մինիստր Բեկը ուժգին կերպով աշխատում է «չեզոք» բլոկ կազմելու վրա, Մերձբալթյան յերկրները՝ դերմանա-լեհական ազդեցության վոլորտի մեջ ներգրավելու վրա: Հունգարական մինիստրներն, իրենց հերթին, հրավիրվում են Հռոմ, վորտեղ Մուսոլինին փորձում է գլուխ բերել համաձայնագրություն Հունգարիայի և Հարավսլավիայի միջև, Հունգարիայի և Ռումինիայի միջև: Այլ կերպ ասած, բոլոր միջոցները ձեռք են առնվում, վորպեսզի պայթեցնեն Փոքր Անտանտը: Վերջապես, բոլորը հիշում են հունգարական դիկտատոր Հորտիի նորերս կատարած այցելությունը Բեռլին: Այդ այցելությունը հասցրեց այն բանին, վոր Հունգարիայի և Փոքր Անտանտի միջև նախատեսվող համաձայնությունը ձախողվում է, չնայած վոր Փոքր Անտանտը համաձայնություն է տալիս չեղյալ համարելու Հունգարիայի սպառնալիքներին վերաբերող սահմանափակիչ վորոշումները և այլն: Վոչ մի կասկած չկա, վոր Հորտիի Բեռլինում յեղած ժամանակ քննվել է և չեխոսլովակյան պրոբլեմը: Հունգարիայի հետագա վարքագիծը միանգամայն ակներև հաստատում է այդ: Ծիշա նույնպես ել դերմանական Փաշիստները համաձայնություն են գալիս նաև Լեհաստանի հետ՝ Զեխոսլովակիայի վրա հարձակվելու նրա դերի մասին: Լեհաստանում սկսվում է հակաչեխոսլովակյան կատաղի կամպանիա մամուլում և առաջ է քաշվում Տեչինյան Սիլեզիան խլելու լոզունգը:

Ինչ վերաբերում է անմիջականորեն Զեխոսլովակիային, ապա հիտլերյան գործակալությունը—հենլեյնականներին դիրեկտիվներ են տրվում սուր կերպով ուժեղացնել քայքայիչ գործունեություն, խառնակություն ստեղծել, պրովոկացիաներ սերմանել և ամեն կերպ սարսուռի յենթարկել բանակցությունները կառավարության հետ, վորը փորձում է խաղաղ կերպով կարգավորել սուղետական հարցը:

Իսկ ի՞նչպես են այդ բոլորին նայում Անգլիան ու Ֆրանսիան, ի՞նչպես են նրանք վերաբերվում Փաշիստական Գերմանիայի գործողություններին, վորը փորձում է չրջապատել, մեկուսացնել Զեխոսլովակիան, պայթեցնել նրան ներսից: Բրիտանական դիվանագիտությունը քնած չե: Նա իր «պոստումն» է, ուժգին հետաքրքրություն է ցուցաբերում նաև Զեխոսլովակիայի նկատմամբ: Այդ հետաքրքրության կոնկրետ արտահայտությունը յեղավ լորդ Ռենսֆիմենին Պրագա ուղարկելը, վորի միսիան

եր—Հաջողեցնել չեխոսլովակյան կառավարութեան կապիտուլացիան:

Ռենսիմենին Պրագա ուղարկելու հարցն, ինչպես հիմա ճշգրիտ հայտնի չէ, վորոշվել է հուլիսի 20-ին, անգլիական թագավորի ֆարիդում յեղած ժամանակ: Այն խորհրդակցութեանը, վորտեղ ընդունվել է այդ վորոշումը, մասնակցել են անգլիական արտաքին գործերի մինիստր լորդ Գալիֆաքսը, Ֆրանսական վարչապետ Դալադեն և արտաքին գործերի մինիստր Բոննեն: Գալիֆաքսը այդ խորհրդակցութեան ժամանակ զեկուցեց Հիտլերի աշխուժանտ Վիդեմանի հետ իր ունեցած զրույցի բովանդակութեանը, վորը այցելել էր Լոնդոն՝ անգլիական թագավորական գոլգի՝ ֆարիդ մեկնելու նախորդակին: Վիդեմանը Հիտլերի անունից հաղորդեց, վոր Չեխոսլովակիայի հարցի վերաբերյալ անգլո-ֆրանսական վորոշումներից է կախված անգլո-դեմանական հարաբերութեանների ապագան: Այսպես բացահայտորեն դրվեց հարցն այն մասին, վոր Չեխոսլովակիան հանդիսանում է վորպես մանր դրամ գերմանական և անգլիական իմպերիալիստների միջև տեղի ունեցող աճուրդում:

Անհրաժեշտ է հիշեցնել, վոր Գալիֆաքսի և Վիդեմանի հանդիպման հետ համարյա թե միաժամանակ կայացաւ և մյուս հանդիպումը—անգլիական պրեմյեր Չեմբերլենի ու Լոնդոնի գերմանական դեսպան Դիրքսենի միջև: Դիրքսենը առաջ քաշեց հետևյալ նախագիծը. 1) չորս տերութեանները—Անգլիայի, Ֆրանսիայի, Իտալիայի և Գերմանիայի կոնֆերենցիայի գումարում Լոնդոնում՝ Չեխոսլովակիայի հարցը կարգավորելու համար. 2) այդ կոնֆերենցիայում սկզբունքային համաձայնութեան կայանալու դեպքում քննարկմանը մասնակից դարձնել նույնպես և Չեխոսլովակիային. 3) չեխոսլովակյան պրորբլեմի կարգավորման դեպքում սկսել ավելի լայն բանակցութեաններ Գերմանիայի ողային սպառազինումների և դադութեային պահանջների հարցի վերաբերյալ:

Այլ կերպ ասած, Հիտլերը նորից հրապուրեց Չեմբերլենին «չորսի պակտի» և ողային պակտի ցնորքով, պահանջելով չեխոսլովակյան պրորբլեմի՝ իր համար ձեռնտու վորոշումը:

Լորդ Ռենսիմենի «արգասավոր» գործունեութեանը Պրագայում հանրահայտնի չէ: Նա հատուկ ուժով և համառութեամբ շարունակեց այն ճնշումը, վոր գործադրում էին Լոնդոնը և Փարիզը Պրագայի վրա, աշխատելով նրան ավելի ու ավելի մեծ զիջումներ անել տալ հենլեյնականներին, այսինքն Հիտլերին:

Վոչ մի կասկած չկա, վոր Ռենսիմենը սերտ կոնտակտ էր պահանում վոչ միայն հենլեյնականների, այլև աղբարային կուսակցութեան այն շրջանների հետ, վորոնք Հիտլերի հետ համաձայնութեան գալու կողմնակիցներ էին և վորոնց միջից հավաքվել էին հետագայում հայտնաբերված՝ Չեխոսլովակյան հանրապետութեան դեմ կազմած դավադրութեան կողմնակիցները:

Ինքը Ռենսիմենը Չեմբերլենին դրած իր նամակում (սեպտեմբերի 21-ին) բավականին բացահայտ կերպով յերևան է հանում իր անխառնակ միսիայի իսկական նպատակները: Նրա նամակից յերևում է, վոր հենլեյնական մի շարք լիդերներ պատրաստ էին համաձայնելու սուղետական պրորբլեմի լուծմանը Չեխոսլովակյան պետութեան շրջանակներում: Սակայն Ռենսիմենը արտահայտվեց հոգուտ այն բանի, վոր տերիտորիայի մի մասը տրվի Գերմանիային, և ահնարկեց հենլեյնականների լիդերներին, վոր հարցն անհրաժեշտ է լուծել վոչ Չեխոսլովակյան պետութեան շրջանակներում, քանի վոր «հարցի նման լուծումը կլինեք ժամանակավոր միայն»: Յեվ, այնուամենայնիվ, հենց նույն Ռենսիմենը հարկադրված էր ընդունել, վոր չեխոսլովակյան կառավարութեան հետ հարաբերութեանների խզման պատասխանատվութեան ընկնում է Հենլեյնի վրա:

Ռենսիմենի միսիան ձախողվեց, վորովհետև Հիտլերը յերբեք չէր ուզում սուղետական պրորբլեմի վոչ մի խաղաղ կարգավորում: Դարձյալ ու գարձյալ հատառվեց, վոր զիջումների քաղաքականութեանը տանում է դեպի ագրեսորի պահանջների տեղում միայն: Սկզբում հենլեյնականները պահանջում էին կառավարութեան կողմից մշակված «ազգային կողմերի» չուստփութ քննարկումը: Հետո նրանք պահանջեցին հետաձգել և առաջ քաշեցին իրենց հակաանխաղիժը, վորը պարունակում էր կառավարութեան համար անընդունելի պահանջներ: Կառավարութեանը համաձայնեց հենլեյնականների հուշագիրն ընդունել վորպես հիմք դիսկուսիայի համար: Բայց այդ ել չբավարարեց հենլեյնականներին: Նրանք հայտարարեցին, վոր իրենց կարող է բավարարել ախրահուշակի «կառուցողական ծրագրի» պահանջների լիակատար ընդունումը միայն: Իսկ Կառուցողի ծրագիրը, ինչպես հայտնի չէ, նախատեսում էր վոչ միայն Սուղետիայի լիակատար ավտոնոմիա, այլև Չեխոսլովակիայում ապրող գերմանացիների, այսպես կոչված, «անհատական ավտոնոմիա» (այսինքն՝ Չեխոսլովակիայում ապրող յուրաքանչյուր գերմանացի

յենթարկվում և վոչ թե կառավարությանն, այլ «Ֆյուրերին», այսինքն Հենլեյնին), և այլն և այլն: Բայց կառավարության կողմից կառույցային ծրագրի համարյա բոլոր 8 կետերն ընդունելը նույնիսկ չբավարարեց Հենլեյնականներին: Նրանք պահանջեցին «պլենբիլիտ» (հանրաքվե) և, վերջապես, պարզապես ու կռապիտ կերպով խղեցին բանակցությունները: Միանգամայն ակնհայտ դարձավ այն, Վորը շուտով փաստերով հաստատվեց, այսինքն՝ բանակցությունների ամբողջ այդ կամեղիսն բեմադրվեց նրա համար, վորպեսզի ժամանակ շահեյին և հող նախապատրաստեյին գերմանական գործերի՝ Չեխոսլովակիա ներխուժելու համար:

Նյուրնբերգում բացվեց Ֆաշիստական «Համագումարը»: Սեպտեմբերի 12-ին Հիտլերն արտասանեց իր ճառը, — դա մի ահադանդ էր, վորից հետո Սուդետի մարզում բռնկվեց Հենլեյնական պուտա: Ռենսիմենն այլևս դործի չեր: Բոլոր խաղաթղթերը բացվեցին: Ամեն ինչ պարզվեց: Չեխոսլովակյան կառավարությունը չեր կարող արդեն համաձայնել վորեն գիջումներին: Նրա ոռաջ ծառացավ պուտը լիկվիդացիայի յենթարկելու խնդիրը: Պուտը լիկվիդացիայի յենթարկվեց, և խեբեյում, Հենլեյնականների շտաբ-բնակարանում բռնված փաստաթղթերը հաստատեցին Չեխոսլովակյան հանրապետության դեմ ադրված դավադրության առկայությունը: Հենլեյնը և նրա թևարկյալները դուրս յեկան խուլություն կազմակերպիչներ, վորոնք գտնվում էյին Ֆաշիստական Գերմանիայի հետ մշտական կապակցության մեջ, այնտեղից ստանալով փող և զենք: Չեխոսլովակյան կառավարությունը հայտարարեց Հենլեյնին պետական դավաճան և հրաման արձակեց նրան ձերբակալելու մասին: Ամբողջ Ժողովուրդը վճռականապես հավանություն տվեց այդ միջոցառումներին: Սակայն, ինչպես հետո պարզվեց, ձեռք էյին առնվել ամենևին ել վոչ բոլոր միջոցները: Ներքին գործերի մի նիստությունը լիկվիդացիայի չեր յենթարկել Հենլեյնականների բազմաթիվ բներ, թեպետև դիտեր նրանց գոյության մասին: Այսպես թե այնպես, պուտը չհաջողվեց: «Խաղաղական վարիանտը» տապալվեց:

Թվում էր, թե այդ մոմենտին, յերբ վերջնականապես արդեն բացված էր Ֆաշիստների ամբողջ խաղը, Չեխոսլովակիան իրավունք ուներ պաշտպանություն գտնելու Անգլիայի և Ֆրանսիայի կողմից, վորոնք նրան դրդում էյին գիջումներ անելու պետական դավաճաններին և հայրենիք մասնողներին: Յեկ վսշ մի կտակած

չկա, վոր յեթե այդ մոմենտին մի ծանրակշիռ խոսք ասվեր, Լոնդոնից և Փարիզից լավեր մի ահեղ բղավոց՝ հաստատված վճռական գործողություններով, Հիտլերը նորից հետ կհանձններ:

Իսկ ինչպիսի վերաբերմունք ցույց տվեց Լոնդոնը ստեղծված դրությանը: Տեղի ունեցավ միտտը Չեմբերլենի առաջին «դրամատիկական թուիչը» դեպի Գերմանիա: Այդ թուիչը պատկերացվեց վորպես «խաղաղարարական» ժեստ, վորպես խաղաղությունը փրկելու կրկնակի ջանք: Բուրժուական մամուլի ջանքերով հասարակական կարծիք բավական ճարպիկ կերպով մշակվեց, և շատ միամիտ մարդիկ իսկապես հավատացին, թե Չեմբերլենը սլացավ խաղաղությունը փրկելու: Մոտակա որերը ցույց տվին այս հաստատման ամբողջ անմտությունը, յերևան հանեցին բրիտանական դիվանագիտության ամբողջ կեղծավորությունը:

Չեմբերլենը սլացավ Գերմանիա, վորպեսզի փրկի վոչ թե խաղաղությունը, այլ ադրեսորների հետ համաձայնություն դալու իր քաղաքականությունը, փրկի հենց իրեն Հիտլերին, վորը կարող էր ընկնել դժվարին դրության մեջ, յեթե նորից, ինչպես մայիսին, գործողության մեջ դրվեր խաղաղության կոլեկտիվ պաշտպանության սխտեմը: Բերխտեղադենից բրիտանական պրեմյերը բերեց Հիտլերի պահանջները: Ֆաշիստական դիկտատորը համառորեն պահանջում էր, վորպեսզի Գերմանիային միացվեն Սուդետական մարզի այն շրջանները, վորտեղ գերմանական բնակչությունը կազմում է 50%-ից ավելի, և հանրաքվե անցկացնել այն շրջաններում, վորտեղ գերմանական բնակչությունը 50%-ից չի անցնում: Բացի դրանից, նա պահանջեց Չեխոսլովակիայի արտաքին քաղաքականության որինետացիայի փոփոխություն, այսինքն՝ առաջին հերթին Ֆրանսիայի և ՆԱՏՈ հետ կնքված փոխադարձ ոգնության վերաբերյալ պայմանագրերի լուծարքը: Այդ պահանջները վրդովմունք առաջ բերին Չեխոսլովակիայում և Անգլիայի ու Ֆրանսիայի ամենալայն հասարակական շրջաններում:

Չեմբերլենը Լոնդոն վերադառնալով, այնտեղ հրավիրեց Ֆրանսական պրեմյեր Դալադեյին և արտաքին գործերի մինիստր Բոննեյին: Միտտեղ խորհրդակցությունում մշակվեց տիրապետիկ անդր-Ֆրանսական պլանը, վորը փաստորեն նախատեսում էր Հիտլերի բոլոր պահանջների բավարարումը: Այդ պլանի համաձայն Գերմանիային պետք է անցնեյին Սուդետական մարզի՝ 50%-ից ավելի գերմանական բնակչություն ունեցող

գերմանական շրջանները, խառը բնակչութիւն ունեցող մյուս շրջաններում յենթադրուիւմ եր հանրաքվե անցկացնել: Այնուհետեւ պլանը նախատեսուիւմ եր Փրանս-չեխոսլովակիան և խորհրդային-չեխոսլովակիան փոխադարձ ոգնութեան պակտի վոչնչացումը: Վորպես փոխհատուցում՝ պլանը նախատեսուիւմ եր չեխոսլովակիան սահմանների վերաբերմամբ յերաշխիքներ նրա հարևաններին—Գերմանիայի, Հունգարիայի, Լեհաստանի և Ռումինիայի կողմից: Բացի դրանից, նախատեսուիւմ եր նույնպես գեր-յերաշխիք Անդլիայի ու Ֆրանսիայի կողմից:

Այդ պլանի բովանդակութիւնը պաշտոնապէս չարագրուած եր հետեւյալ կերպ.

1. Առանց հանրաքվեյի Գերմանիային հանձնել այն շրջանները, վորտեղ գերմանացիները կազմում են բնակչութեան 50%-ից ավելին: Նախատեսուիւմ ե, վոր սահմանների ճշգրտումն այն դեպքերում, վորտեղ այդ անհրաժեշտ կլինի, կատարվի միջադային հանձնաժողովի կողմից՝ նրա մեջ մասնկելով Չեխոսլովակիայի ներկայացուցչին:

2. Գերմանական և չեխոսլովակիան բնակչութեան փոխադարձ հայրենադարձումը (репатриация) այդ բնակչութեան ազատ կերպով արտահայտուած կարծիքի հիման վրա՝ փորձ ժամանակամիջոցի ընթացքում:

3. Յեթե չեխոսլովակիան կառավարութիւնը պատրաստ և այդ միջոցները ձեռք առնելու, վորոնք իրենց հետ առաջ կրերեն Չեխոսլովակիան պետութեան գոյութեան պայմանների փոփոխութիւն, ապա չեխոսլովակիան կառավարութիւնը կարող և հարց զենք իրեն հաւաստիացումներ տալու մասին՝ Չեխոսլովակիայի անկախութեանն ապագայում ապահովելու նպատակով:

4. Միջադային յերաշխիքները, վորոնք ապահովելու յեն Չեխոսլովակիան պետութեան անկախութիւնն ամեն տեսակ ագրեսիաների դեպքում, պետք և փոխարինեն գոյութիւնն ունեցող պայմանագրերը, վորոնք կնքված են չեխոսլովակիան կառավարութեան կողմից ռազմական բնույթի փոխադարձ ոգնութեան մասին:

5. Անդլիական կառավարութիւնը պատրաստակամութիւն հայտնեց մասնակցելու Չեխոսլովակիան պետութեան այդ նոր սահմանների միջադային յերաշխիքներին՝ ընդդէմ անտոյիթ ադրեսիայի:

Այդ պլանը, վորը ներկայացնում եր խայտառակ դավաճանութիւն Չեխոսլովակիայի վերաբերմամբ և Անդլիայի ու Ֆրան-

սիայի հանձն առած միջադային պարտավորութիւնների և պայմանագրերի խախտում, — բնականաբար բացասական վերաբերմունքի հանդիպեց Չեխոսլովակիայում: Նա առաջ բերեց ամբողջ յերկրում բուռն զայրույթ և բողոքի շարժում Ֆրանսիայում ու Անդլիայում: Յեւ, չնայած դրան, Անդլիան ու Ֆրանսիան ուղտիմատիվ կերպով Չեխոսլովակիայից պահանջեցին այդ պլանի ընդունումը, սպառնալով, վոր հակառակ դեպքում Չեխոսլովակիային ոգնութիւն չի ցույց տրվի, յեթե Գերմանիան նրա վրա հարձակվի: Չեխոսլովակիան կառավարութիւնն ստիպված յեղավ անձնատուր լինել: Բայց պարզվեց, վոր այդ կապիտուլացիան ևս բավական չե, վորովհետեւ ադրեսները պահանջներն այդ ժամանակամիջոցում աճեցին: Այդ որերին ուժեղ խորհրդակցութիւններ եյին տեղի ունենում Գերմանիայի, Լեհաստանի և Հունգարիայի ներկայացուցիչների միջև: Լեհաստանը և Հունգարիան բողոք հայտնեցին այն բանի դէմ, վոր անդլո-ֆրանսական պլանում չի նախատեսուած նրանց պահանջների բավարարումը. Լեհաստանից—Տեչինյան Միլեզիայի վերաբերմամբ, իսկ Հունգարիային—Սլովակիայի և Անդլիարպատյան Ուկրաինայի վերաբերմամբ: Այդ նույն ժամանակ գերմանական Փաշիստական մամուլում նորից ուժեղացավ կամպանիան ընդդէմ Չեխոսլովակիայի: Գերբերը Չեխոսլովակիայի լիակատար վոչրնչացման լողունք նետեց:

Սակայն պլանները չեյին միայն այդ որերին մշակվում: Այդ որերին չեյին դադարում հենլեյնականների պրովոկացիաները: Մոմենտ յեղավ, յերբ Սուդետական մարզի մի շարք քաղաքներ փաստորեն գտնվում եյին Փաշիստական գործակալների ձեռքին:

Չեխոսլովակիայում բարձրացավ ժողովրդական զայրույթի ալիք: Տեղի ունեցան բազմամարդ բուռն ցույցեր: Ցուցարարները գնում եյին դեպի արեզիդենտի պալատը և զենք եյին սահանջում հայրենիքի պաշտպանութեան համար: Գոջայի կառավարութիւնը չկարողացավ յերկար մնալ իշխանութեան գլուխ, մանավանդ վոր նրա գոյութեան վերջին որերին «տարորինակ» յերևույթներ տեղի ունեցան: Վոչ միայն զինաթափ շարվեցին բազմաթիվ հենլեյնական բանդաները, այլև Սուդետական օտհմանի վրա գտնվող չեխոսլովակիան զորքերն անսպասելիորեն հրաման ստացան ելակուլացիայի յենթարկվելու—հետ քաշվելու դեպի յերկրի խորքը: Սկսվեց չեխական զորքերի հետխաղացութիւնը: Փաստորեն Սուդետները համարյա թե մի ամբողջ որ գտնվում եյին հենլեյնականների ձեռքին: Բայց այդ որը (տեղ-

151
39

յամ Չեխոսլովակիայի դեմ ուղղված հարձակումներին, ակնհայտորեն վախկոտ նոտաներ ելին հնչում: Նա ամեն կերպ յերգվում եր, թե ինքը հավատարմորեն ձգտում է բարեկամություն պահպանելու Անգլիայի հետ, հավատացնում եր, թե մտադիր չե վտանգվածություն անել Ֆրանսիայի սահմանների վերաբերմամբ, և հաստատում եր, թե Սուդետները—նրա վերջին տերիտորիալ պահանջն են Յեյքոսլավիայում:

Անկասկած, յեթե Անգլիան և Ֆրանսիան այդ մոմենտին վճռականապես հայտարարեյին, վոր խոսք անգամ չի կարող լինել հետագա վորևէ գիշումների մասին, գերմանական ագրեսորը հետ կհաճանջեր: Բայց Հիտլերը հաստատապես հույս եր դրել, վոր նրան ոգնության ձեռք կմեկնվի: Յեվ Չեխոսլովակիայի չզանդադեց այդ անել, Հիտլերին դիմելով անձնական նամակով, վորի մեջ ակնարկում եր, թե պատրաստ է համաձայնելու լրացուցիչ գիշումներին:

Ստանալով Չեխոսլովակիայի նամակը, Հիտլերը հասկացավ, վոր խաղը կարելի չե շարունակել, ուժեղացրեց ճնշումն Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Չեխոսլովակիայի վրա: Չեխոսլովակիայի գրած իր պատասխանն նամակում Հիտլերը հայտարարեց, վոր իր ուղիքով մատուցի սկզբնական ժամկետը նա կըճատում է և պահանջում է, վոր չեխոսլովակիայան կառավարությունը նրա ուղտիմատումին պատասխան տա վոր թե հոկտեմբերի 1-ին, այլ սեպտեմբերի 28-ին, ժամի 12-ին: Պատասխան չստանալու դեպքում կհայտարարվի ընդհանուր մոբիլիզացիա, և գերմանական զորքերը կշարժվեն դեպի Սուդետական մարզը:

Ներկայացնելով այդ նոր ուղտիմատումը, գերմանական Ֆրանսիաները հենց այդտեղ ևեթ վախեցան և լուր տարածեցին, վոր Հիտլերը պատրաստ է իր ուղտիմատումը հետաձգելու մեկ օրով: Լոնդոնում հասկացան, թե ինչու է այդ մանյովրի իմաստը: Բայց որտեղ է սակ, վոր այդ ժամանակ արդեն կատարվել եր ամբողջ անգլիական նավատորմի մոբիլիզացիա, Ֆրանսիայում կիրառվեցին մի շարք պաշտպանական միջոցներ, այդպիսի միջոցներ ձեռք առան և համարյա թե բոլոր յեյքոսլավիան պետությունները: Չեխոսլովակիայի նորից նախաձեռնություն հանդես բերեց և նորից ոգնության ձեռք մեկնեց Հիտլերին: Այսպես ծընվեց Մյունխենում «չորսի կոնֆերենցիան» գումարելու գաղափարը, այն կոնֆերենցիան, վորին այնպես սիրով համաձայնեց Հիտլերը. նա, ասենք, արդեն հաստատապես գիտեր, վոր ռազմական կոնֆլիկտի չի գիժի, յեթե իրական գուրո գա այն

պայանքները, թե Ֆրանսիան և Անգլիան հանդես են գալու Չեխոսլովակիայի կողմը:

Համաշխարհային հասարակական կարծիքը հրեշային կերպով խաբելը հենց նրանումն էլ կայանում է, վոր Չեխոսլովակիայի և Դալմաթիայի կողմնակիցները վորձում են բոլորին հավատացնել, վոր իբր թե Հիտլերը, միևնույն է, կսկսեք պատերազմել, չնայելով վոր մի նախազուգաման և պայանքներ, յեթե նրա պահանջները չբավարարվեն: Իսկ մինչդեռ չկա և չի կարող վոչ մի կասկած լինել այն բանում, վոր յեթե Հիտլերը հաստատ համոզված լինեք, վոր Ֆրանսիան և Անգլիան իսկապես հանդես կգան Չեխոսլովակիային պաշտպանելու, վոր գործադրությամբ մեջ կդրվի կոլեկտիվ անվտանգության սխեմը և ագրեսիայի գոնի պաշտպանությունը, նա յերբեք սիրտ չեք անի բացելուց հարձակվելու Չեխոսլովակիայի վրա:

Ուստի միանգամայն անհիմն ու կեղծ են այն հայտարարությունները, թե Մյունխենի խորհրդակցությունը կանխեց պատերազմը: Նա չկանխեց պատերազմն, ընդհակառակը, նա ամենապաժամ հարվածը հասցրեց խաղաղությանը և անվտանգությանը:

«Չորսի կոնֆերենցիան» Մյունխենում ընդունեց հետևյալ վորոշումները.

Անգլիան, Ֆրանսիան, Գերմանիան և Իտալիան կնքեցին համաձայնություն, վորը նախատեսում է չեխոսլովակիան զորքերի եվակուացիայի սկիզբը՝ Սուդետական մարզի այն շրջաններից, վորտեղ գերակշռում է գերմանական բնակչությունը՝ հոկտեմբերի 1-ին և զորքերի լիակատար հեռացումը հոկտեմբերի 10-ին: Հանրաքվեի հարցի մասին մնացած շրջաններում, վորտեղ գերմանական բնակչությունը մեծամասնություն չի կազմում, վորոշվում է միջազգային հանձնաժողովի կողմից: Հենց այդ հանձնաժողովն էլ կվորոշի և Չեխոսլովակիայի նոր սահմանները: Հանձնաժողովի կազմի մեջ պետք է մտնեն Գերմանիայի արտաքին զորքերի մինիստրության պետական քարտուղարը, Բեռլինի Ֆրանսիական, անգլիական և իտալական դեսպանները և Չեխոսլովակիայի ներկայացուցիչը:

Համաձայնությունը նախատեսում է, վոր եվակուացիայի յենթակա շրջաններում գոյություն ունեցող վոր մի ամբողջություն չպետք է քանդվի: Սուդետական մարզի սկզբնական գերմանական զորքերի կողմից պետք է կատարվի չորս նվազ: Այն շրջանները, վորտեղ հանրաքվե չե տեղի ունենալու, պետք է մտցվեն միջազ-

դային զորքեր, վորոնք այնտեղ կմնան ընդհուպ մինչև հանրա-
քվեյի վերջնալը: Միջադեպին հանձնաժողովը պետք է ամսա-
թիվը վորոշի, թե յե՛րբ և տվյալ շրջանում տեղի ունենալու
հանրաքվեն: Սակայն համաձայնությունը նախատեսում է, վոր
հանրաքվեն բոլոր շրջաններում պետք է կնայանա նոյեմբերի վեր-
ջից վոչ ուշ: Բնակչությանը հայրենադարձման իրավունք կտրվի
վեց ամսվա ընթացքում:

Համաձայնությունը պարտավորեցնում է չեխոսլովակյան
կառավարությանը՝ տվյալ համաձայնությունը կնքվելու օրից
հաշված չորս շաբաթվա ընթացքում ազատել զինվորական և
վոստիկանական պարտականություններ կրելուց սուղետական այն-
բոլոր գերմանացիներին, վորոնք այդ ցանկությունը կհայտնեն:
Նույն այդ ժամկետի ընթացքում էլ չեխոսլովակյան կառավար-
ությունը պարտավոր է ազատ արձակել սուղետական բոլոր այն
գերմանացիներին, վորոնք դատապարտված են քաղաքական մո-
տիվներով:

Անդլիան և Ֆրանսիան հանձն են առնում Չեխոսլովակիայի
նոր սահմանների յերաշխիքը՝ անառիթ ազդեցությանի դեպ-
քում: Գերմանիան և Իտալիան, իրենց հերթին, Չեխոսլովա-
կիայի նոր սահմանների յերաշխիք են խոստանում, բայց միայն
այն բանից հետո, յերբ կկարգավորվի լեհական և հունգարա-
կան փոքրամասնությունների վերաբերյալ հարցը:

Այն դեպքում, յեթե Չեխոսլովակիայի լեհական և հունգա-
րական փոքրամասնությունների վերաբերյալ հարցը չի կարգա-
վորվի յերեք ամսվա ընթացքում՝ շահագրգռված տերություն-
ների համաձայնությամբ, Մյունխենի խորհրդակցության մաս-
նակիցները նորից կհավաքվեն այդ հարցի քննարկման համար:

Ի՞նչ են նշանակում գործնականում մյունխենյան կոնֆերենցիա-
յի վորոշումները: Նրանք նշանակում են, վոր գերմանական Փա-
շիզմի ձեռքն է անցնում Չեխոսլովակիայի պաշտպանության ա-
ռաջին դիժը, վոր վիժում է Յեվրոպայում դոյություն ունե-
ցող անվտանգության սիստեմը, վոր միջադեպին պայմանա-
գրերը և պարտավորությունները թղթի կտորտանքի յեն վերած-
վել, վոր գերմանական Փաշիզմի առաջ բաց է Չեխոսլովակյան
հանրապետության լիակատար ստրկացման ուղին:

Չեխոսլովակիան հանդիսացավ մանր դրամ Գերմանիայի
և Անդլիայի միջև տեղի ունեցող աճուրդում: Այդ բավականա-
չափ ցինիկ կերպով հաստատեցին իրենց միատեղ գեկլարացիա-
յում Չեմբեռլենը և Հիտլերը: Այդ գեկլարացիայում նրանք

հայտարարում են, վոր անդլո-գերմանական հարաբերություն-
ները առաջնակարգ նշանակություն ունեն Յեվրոպայի համար,
վոր չեխոսլովակյան պրորբեմի լուծումը և անդլո-գերմանական
ծովային համաձայնությունը հանդիսանում են վորպես վկա-
յություն յերկու պետությունների՝ իրար հետ չկռվելու ցան-
կության:

Անդլո-գերմանական գեկլարացիայի լոճյախ տակ հատկապես
պարզ է դառնում անդլիական կառավարության դավաճանական
տակտիկան Չեխոսլովակիայի նկատմամբ: Բերլինիստեղծեցին Չեմ-
բեռլենը դիմում է Չեխոսլովակիային և կոչ է անում «միջադե-
պեր չստեղծել»: Այդ պետք է, իբր, ամրացնել նրա դիրքը Հիտ-
լերի հետ վարած բանակցություններում: Գոդեպերգի բանակ-
ցությունների ժամանակ բրիտանական դիվանագիտությունը
հայտարարում է, վոր չի առարկում ընդգեմ Չեխոսլովակիայի
մորիլիզացիայի: Այդ վերստին պետք է ամրացնի Չեմբեռլենի
դիրքը: Ստանալով հիտլերյան հուշագիրը, անդլիական դիվա-
նագիտությունը այն հանձնում է չեխոսլովակյան կառավարու-
թյանը և հայտարարում, վոր չի կարող խորհուրդ տալ վոչ
այն ընդունել, և վոչ էլ մերժել: «Չորսի կոնֆերենցիայից» հետո
Չեխոսլովակիային ներկայացվում է ադրեսորի պահանջները
բավարարելու պլան՝ փաստորեն անդլո-Ֆրանս-իտալո-գերմանա-
կան ուղտիմատումի ձեռով:

Չեխոսլովակիան թանգ վճարեց բրիտանական իմպերիալիզ-
մի՝ գերմանական Փաշիզմի հետ համաձայնության գալու հա-
մար: Բայց միայն Չեխոսլովակիան չէ. Չեխոսլովակիան Փրան-
սական ազդեցության վերջին հենակետն էր կենտրոնական Յեվ-
րոպայում, մյունխենյան կոնֆերենցիան լուծարքի յենթարկեց
այդ կետը: Դրանով իսկ Ֆրանսիայի անվտանգությանը նույն-
պես ամենալուրջ հարվածն է հասցված:

«Չորսի կոնֆերենցիայում» քննարկվեց վոչ միայն Չեխո-
սլովակիայի հարցը—քննարկվեց նույնպես Միջերկրական ծովի
պրորբեմը և Իսպանիայի հարցը: Չեխոսլովակյան հարցի վերա-
բերմամբ ընդունված վորոշումների բնույթը լիակատար հնաբե-
վորություն է տալիս պատկերացնելու, թե ինչ պլանով է ընթա-
ցել իսպանական հարցի քննարկումը:

Բնորոշ են այն փորձերը, վորոնցով ուզում էին վորևե
ճանապարհով, թեկուզ դարտուղի կերպով դեպի մյունխենյան
խայտառակ համաձայնությունը քաշել Խորհրդային Միությա-
նը—այն միակ մեծ տերությանը, վորը հետևողականորեն և

անշեղորեն պայքարում է ընդհանուր խաղաղության համար, փորը փոքր յերկրներին անկախության անշահախնդիր բարեկամն է ու պաշտպանը, փորն իսկական մարտիկն է ադրեսորի դեմ:

Համապատասխան ծխածածկույթ բաց թողնելու համար մոբիլիզացիայի յեն յենթարկվում կապիտալիստական զանազան հեռադրական գործակալությունների գրչակներ: Որինակ, «Յուրաքանչյուր Պրեսս» գործակալության փարիզյան թղթակիցը հազարդում էր Նյու-Յորք, փոր իբր թե ԽՍՀՄ-ի կառավարությանը լիազորել է Դալադյեյին հանդես գալ Մյունխենի «չորսի կոնֆերենցիայում» Խորհրդային Միության անունից, թեպետ է պարզապես հայտնի յեր, փոր այդ սուտ է: Խորհրդային կառավարությունը, հասկանալի յե, փոչ մի լիազորություն չի տվել պ. Դալադյեյին, նմանապես է չի ունեցել է չունի փոչ մի առնչություն Մյունխենի կոնֆերենցիայի նկատմամբ և նրա վերջումների նկատմամբ:

Անդլո-Ֆրանսական օեակցիան վախենում է Ֆաշիզմի, հեռահեղափոխության այդ հենարանի, կրախից և համաձայնում է ամեն տեսակ զիջումների, հաստատելով, փոր թողտվության և ադրեսորի հետ համաձայնության գալու այդ քաղաքականությունն իսկ հանդիսանում է «պայքար խաղաղության համար»: Չեմբեռներ և նրա ֆրանսական բարեկամները զոհաբերում են փոչ միայն թույլ և փոքր ժողովուրդների շահերը, այլև իրենց ներկայացրած պետությունների շահերը:

Ծարունակ նորանոր կոնֆլիկտներ, պատերազմը Չինաստանում և Իսպանիայում—ուղղակի արդյունք են իմպերիալիստների միջև հակասությունների սրման: Այդ պատերազմների և կոնֆլիկտների պրակտիկան ցույց տվեց, փոր ադրեսորների ախորժակները աճում են ուղիղ համեմատական այն զիջումներին, փոր նրանք ստանում են: Մյունխենյան կոնֆերենցիայի վերջումները—չպետք է աչքերը փակել դրա հանդեպ—նշանակում են զերմանական ադրեսորի ուժեղացում: Իսկ ո՞ւմ հաշվին կապարվեց այդ ուժեղացումը: Առաջին հերթին Ֆրանսիայի և Անգլիայի հաշվին: Հասարակ տրամաբանությունը խոսում է հոգուտ այն բանի, փոր վորքան ուժեղ լինի ադրեսորը, այնքան ավելի մեծ պահանջներ նա կներկայացնի: Յեվ յեթե հիմա այդ պահանջները բավարարվում են փոքր ու թույլ յերկրների հաշվին, ապա արդեն հեռու չե այն մոմենտը, յերբ կծառանա՝ ադրեսորի պահանջներն անմիջականորեն իրենց, այսպես կոչված, բուրժուական-դեմոկրատական մեծ տերությունների հաշվին բա-

վարարելու հարցը: Հենց դեպի այդ է տանում Չեմբեռների և նրա ֆրանսական բարեկամների քաղաքականությունը: Քանդելով կոլեկտիվ անվտանգության սխտեմը, Անգլիան և Ֆրանսիան քայքայում են հենց իրենց սեփական դիրքերը և մոտեցնում են հատուցման ժամկետները՝ ադրեսորի հետ համաձայնության գալու իրենց քաղաքականության համար:

Միայն Խորհրդային Միությունը անիովիտ միենույն դիրքը բռնեց Չեխոսլովակիայի հարցում—խաղաղության ապավենի և ադրեսիայի դեմ մարտիկի դիրքը: ԽՍՀՄ դիրքը սպառնչ կերպով ձևակերպվել է ընկ. Լիտվինովի յերկու հայտարարությունների մեջ՝ Ադգերի լիզայի պլենումում—սեպտեմբերի 21-ին և Լիզայի 6-րդ քաղաքական հանձնաժողովում—սեպտեմբերի 23-ին: Խորհրդային ժողովուրդի առաջին հայտարարությունն ասում է.

«Յերբ իմ՝ Ժընեվ մեկնելուց միքանի որ առաջ ֆրանսական կառավարությունն առաջին անգամ դիմեց մեզ՝ հարցում անելով մեր դիրքի մասին Չեխոսլովակիայի վրա հարձակում կատարվելու դեպքում, յես իմ կառավարության անունից ավի միանգամայն պարզորոշ և աներկիմաստ պատասխան, այն է՝ մենք մտադիր ենք կատարելու ըստ պակտի ունեցած մեր պարտավորությունները և Ֆրանսիայի հետ միասին Չեխոսլովակիային ոգնություն ցույց տալու մեզ մատչելի ուղիներով: Մեր ռազմական գերատեսչությունը պատրաստ է անմիջապես մասնակցելու Խորհրդակցությանը ֆրանսական և չեխոսլովակյան ռազմական գերատեսչությունների ներկայացուցիչների հետ՝ մոմենտի թիլադրած միջոցառումները քննարկելու համար: Անկախ գրառից՝ լադրած միջոցառումները, սակայն, հարցի դրումը Ադգերի լիզայում առայժմս գոնե Ուհոլվածի մասին՝ նպատակ ունենալով, առաջին, մոբիլիզացիայի յենթարկելու հասարակական կարծիքը և, յերկրորդ, պարզելու մի քանի այլ պետությունների դիրքը և նրանց հնարավոր ակտիվ կամ թեկուզ պասիվ ոգնությունը: Անհրաժեշտ է, սակայն, նախ, սպառել զինված կոնֆլիկտի կանխման բոլոր միջոցները, և այդ միջոցներից մեկը մենք համարում ենք յեվրոպական մեծ պետությունների և մյուս շահագրգռված պետությունների անհապաղ Խորհրդակցությունը՝ կոլեկտիվ գործողությունների եվենտուալ (հավանական) մշակման համար:

Ահա թե ինչ էր ասում մեր պատասխանը: Միայն յերեք որ սրանից առաջ չեխոսլովակյան կառավարությունն առաջին ան-

գլխի հարցում արեց խորհրդային կառավարութեանը, թե նա պատրաստ է արդյոք, համապատասխան չեխոսլովակյան պակտի, ցույց տալու անհապաղ և դործուն ողնություն Չեխոսլովակիային այն դեպքում, յետե Թրանսիան, համատարիմ մնալով իր պարտավորութիւններին, ցույց տա նույնպիսի ողնություն, և գրան խորհրդային կառավարութիւնը տվեց միանգամայն պարզ ու դրական պատասխան: Յետ կարծում եմ, վոր կհամաձայնվեն, վոր դա միջադրային համաձայնութեան լոյսը մասնակցի և Ադգերի լիգայի համատարիմ պաշտպանի պատասխան եր: Մեղքը մերը չէ, յետե մեր առաջարկութիւններին ընթացք չտրվեց, վորոնք,—յետ համոզված եմ,—կարող էին ցանկալի արդյունքներ տալ ինչպէս Չեխոսլովակիայի, այնպէս ել ամբողջ Յեվրոպայի և ընդհանուր խաղաղութեան ոգտին: Դժբախտաբար, ընդունվեցին այլ միջոցառումներ, վորոնք հասցրին, և չէին կարող չհասցնել, այնպիսի կապիտուլացիայի, վորը վաղ թե ուշ կունենա միանգամայն անսահման կատաստրոֆիկ հետեանքներ»:

Ընկ. Լիտվինովի յերկրորդ հայտարարութիւնն ասում եր, Պրեքեն գերմանո-անգլո-ֆրանսական ուլտիմատումը նրա կողմից ընդունվելուց հետո, նա (չեխոսլովակյան կառավարութիւնը: Խմբ.) հարցում արեց խորհրդային կառավարութեանը.—ինչպիսի դերք կընեն վերջինս, այլ կերպ ասած, արդյոք նա իրեն դեռևս կհամարի կարված չեխոսլովակյան-խորհրդային պակտի հետ այն դեպքում, յետե Գերմանիան ներկայացնի նոր պահանջներ և անհաջողութեան մատնվեն անգլո-գերմանական բանակցութիւնները և յետե Չեխոսլովակիան վորոչի գեներ ձեռքին պաշտպանել իր սահմանները:

Այդ կրկնակի հարցումը միանգամայն հասկանալի չէ, վորովհետե այն բանից հետո, յերբ Չեխոսլովակիան ընդունեց ուլտիմատումը, վորը պարունակում եր խորհրդային-չեխոսլովակյան պակտի եվէնտուալ գենոնսացումը (հրաժարումը) խորհրդային կառավարութեան, անկասկած, բարոյական իրավունք ունենումնայն անհապաղ հրաժարվել այդ պակտից:

Այնուամենայնիւ խորհրդային կառավարութիւնը, վորը պատրվակներ չի փնտում, վորպեսզի խուսափի իր պարտականութիւնները կատարելուց, պատասխանեց Պրեքային, վոր չեխոսլովակյան կառավարութեան մատնանշված պայմաններով Թրանսիայի կողմից ողնություն ցույց տրվելու դեպքում ուժի մեջ կմտնի խորհրդային-չեխոսլովակյան պակտը»:

Խորհրդային կառավարութիւնը բացահայտ կերպով ամբողջ

աշխարհի առաջ հայտարարեց, վոր նա դեմ է Փաշխտական համալսակիչների ազդեալ մտադրութիւններին Չեխոսլովակյան հանրապետութեան նկատմամբ:

Կրկնակի անստանգութեան վիժեցման քաղաքականութիւնը կիրառվում է վոր միայն չեխոսլովակյան հարցում: Արջական ընդդէմ կրկնակի անստանգութեան կատարվում է թոր ճակատներում: Սեպտեմբերի 12-ին ժընեվում դումարվեց Ադգերի լիգայի հերթական պլենումը: Որակարգի հարցերից մեկն ել 16-րդ հոգվածն եր ազդեալի դեմ սանկցիաներ դործադրելու մասին: Արջականը ընդդէմ այդ հոգվածի, վորն ամենակենտունակ ջիղը, ամենադործուն պարագրաֆն է Ադգերի լիգայի կանոնադրութեան մեջ,—սկսվել եր պլենումից դեռևս շատ առաջ: Այդ արջականը կաղմակերպել էին վոր միայն Փաշխտական պետութիւնները: Կոպենհագենում կայացած Շվեդիայի, Նորվեգիայի, Դանիայի, Ֆինլանդիայի, Հոլանդիայի, Բելգիայի և Լյուքսեմբուրգի արտաքին գործերի մինիստրների կոնֆերենցիայում վորում ընդունվեց, վորով վերոհիշյալ պետութիւնները փաստորեն հրաժարվում էին ազդեալի դեմ կիրառվելիք կրկնակի սանկցիաներին մասնակցելն իրենց համար պարտադիր համարելուց: Արդեւ այն ժամանակ կոնֆերենցիայի մասնակիցները հայտարարեցին, վոր նրանք պատրաստվում են այդ հարցը գնելու Ադգերի լիգայում: Հարցը դրվեց: Յեմ սանկցիաների դեմ արջականը սկսեց անգլիական պատվիրակութիւնը: Նրան միացան, բացի կոպենհագենի կոնֆերենցիայի մասնակիցներից, թուրքերը, իրանցիները, հարավամերիկացիները և այն: Թրանսսիան պատվիրակութիւնը մի քիչ տատանվեց, բայց հետո անգլիացիների պոչից քաշ յեկավ:

16-րդ հոգվածը լիովին պահպանելու ոգտին արտահայտվեցին ԽՍՀՄ-ն, Իսպանիան, Չինաստանը, Մեքսիկան, Նոր-Չեքան: Վորջափով, վոր հոգվածը կարող է վերացվել միայն այն դեպքում, յետե համապատասխան վորոշում ընդունվի միաձայն, նա ձեականորեն մնում է Ադգերի լիգայի կանոնադրութեան մեջ, իսկ նրա գործնական կիրարկման մասին հոգիվ թե այժմ կարիք կա խոսելու:

Վորտեղից ծագեց վորք պետութիւնների այդ շարժումը հոգվածի դեմ, վորի հիմնական նպատակն եր հենց նրանց հակերի պաշտպանութիւնը: Ինչ պատճառներ ծնեցին ինքնասպանութեան այդ քաղաքականութիւնը: Չե վոր չեղդութեան վերաբերյալ վորեւ խոսք, վորով քողարկվում են վորք

պետութիւնները պատմիրականները,—չի սքողի այն փաստը, վոր փոքր պետութիւնները իրենք հնարավորութիւն չունեն ազրեստ-բից պաշտպանելու իրենց: Ինքնըստինքյան հասկանալի յե, վոր յերբ փոքր պետութիւնը զուլում է չեղոթութեան քղամիջով, ապա այդ նշանակում է, վոր նա մտադիր է կողմնորոշվելու դե-պի մի ինչ-վոր ուժեղ պետութիւն: Որինակ բերելը դժվար չէ: Խնչպես ե, որինակ, Հոլանդիան յենթադրում պահպանել իր չե-գոթութիւնը: Այդ հարցին մի ականաւոր հոլանդական քաղաքա-կան գործիչ ամերիկյան «Յորեյն Աֆերս» ժուռնալում հետեյալ կերպ է պատասխանում. «Արտակարգ դեպքերում Հոլանդիան միշտ պաշտպանվել է Անգլիայի կողմից, վորը կրկնապատիկ կարեւոր է համարում ինչպես Հոլանդիային ծովի այն կողմում անկախ պետութեան պահպանումը, այնպես եւ Անգլիայի նեղուցի ու Ալստրալիայի միջև բանալիքային դիրքի պահպանումը»:

Ազգերի լիզայի ե կոլեկտիվ անվտանգութեան սիստեմի որինետացիայից դեպի առանձին տերութիւնների հովանաւոր-բումը կամ խոշոր Ֆաշիստական ազրեստրի հետ համաձայնու-թեան գալու որինետացիային անցնելը մեծ չափով արդյունք է կոլեկտիվ անվտանգութեանը վիժեցնելու ե փոքր յերկրները շահերին դաւաճանելու այն քաղաքականութեան, վորն այնքան բնորոշ է Անգլիայի ու Յորանիայի համար ե վորն այնքան յայտուն կերպով յերեաց Չեխոսլովակիայի որինակից:

Այսպիսով, այստեղ եւ կարելի յե տեսնել, վոր բուրժուա-կան-դեմոկրատական պետութիւնների քաղաքականութիւնը, վորը հիմնված է ազրեստրների հետ համաձայնութեան գալու վրա, վիժեցնում է խաղաղութիւնը ե անվտանգութիւնը, վի-ժեցնում է ազրեստի ե պատերազմի դեմ գործուն ե ակտիվ պայքար մղելու հնարավորութիւնը:

Կարելի յե իրեն հարց տալ. ի՞նչն է համենայն դեպս հար-կադրում Անգլիայի ղեկավար շրջաններին վարելու այդ քաղա-քականութիւնը, վորը հակառակ է խաղաղութեան շահերին ե նրա՝ Անգլիայի ազգային շահերին: Չե՞ վոր վերջիվերջո Հեռավոր Արեւելքում յապոնական ազրեստի առաջին հերթին հարվածում է Անգլիայի ե ԱՄՆ-ի շահերին: Չե՞ վոր Գերմա-նիայի ե Իտալիայի ինտերվենցիան Իսպանիայում՝ սպառնալիք է ստեղծում Յորանիայի թիկունքին, սպառնալիք Անգլիայի ծովա-յին հաղորդակցութիւններին. չե՞ վոր վերջիվերջո Չեխոսլո-վակիային տրված հարվածը փաստորեն նշանակում է այն, վոր Յորանիան լիովին կորցնում է իր դիրքերը Կենտրոնական Յեւ-

րոպայում ե իջեցվում է յերկրորդական պետութեան դրութեան:

Մինչե այն ժամանակը, յերբ Յորանիան ե Անգլիան վերջ-նականապես յերեան հանցին իրենց դիրքը, բոլոր շահա-գրգռված պետութիւնները սպասում էին: Բաւական է ասել, վոր նույնիսկ Իտալիան այնքան ել վաղուց չէ, վոր արտահայտ-վեց Սուդետական մարզը Գերմանիային միացնելու դեմ: Իսկ ինչ վերաբերում է այնպիսի յերկրների, ինչպիսին Լեհաստանն ե, ապա այդ առթիւ անգլիական «Նյու Ստեյտսմեն Էնդ Նեյշեն» շարաթաթերթը գրում եր, վոր Լեհաստանի դիրքն ամբողջապես կախված է Անգլիայից, վորովհետեւ դոկապետ Բեկը պատրաստ ունի լեհական քաղաքականութեան յերեք վարիանտ Չեխոսլո-վակիայի վերաբերմամբ. 1) յեթե Յորանիան Չեխոսլովակիային ոգնութեան հասնի, ապա ուրեմն Լեհաստանը գնում է Գերմա-նիայի հետ. 2) յեթե Յորանիան ու հետեւապես ե ԽՍՀՄ-ն Չե-խոսլովակիային ոգնութեան հասնեն, ապա ուրեմն, Լեհաստանը մնում է չեղոթ: 3) Իսկ յեթե Անգլիան միանա Յորանիային ու ԽՍՀՄ-ին, ապա ուրեմն Լեհաստանը պատրաստ է կատարելու իր դաշնակցային պարտավորութիւնները Յորանիայի վերա-բերմամբ ե նույնպես դուրս գալու ընդդեմ Գերմանիայի:

Իսկ ա՞յժմ: Լեհաստանը ներկայացրեց լիտի ուլախմատում ե հաջողեցրեց իր պահանջների բաւարարումը:

Վոչ մի կասկած չկա, վոր վոչ միայն Լեհաստանն ե ունեցել քաղաքականութեան միջանի վարիանտներ Չեխոսլովակիայի վե-րաբերմամբ ե վոչ միայն Չեխոսլովակիայի վերաբերմամբ: Հե-տաքրքրական մանրամասնութիւն. Յորանիան դժվար թե կա-րող է այժմ հույս դնել Հարավսլավիայի վրա վորպես իր դաշ-նակցի՝ ընդդեմ Գերմանիայի: Իսկ մինչդեռ Պրաղայի հարավ-սլավյան դեսպանը ուումինական դեսպանի հետ միասին սեպտեմ-բերի 25-ին հայտարարեցին չեխոսլովակյան կառավարութեանը, վոր Հարավսլավիան ե Ռումինիան պատրաստ են կատարելու իրենց պարտավորութիւնները վորպես Փոքր Անտանտի մաս-նակիցներ ե Չեխոսլովակիային ոգնութեան կհասնեն Հունգա-րիայի կողմից հարձակում կատարվելու դեպքում:

Կարելի յե ամենաչնչին չափով իսկ չկասկածել, վոր յեթե Անգլիան ու Յորանիան հենց սկզբից ամուր ե վճռական դիրք բռնեյին, Հիտլերը վոչ միայն կնահանջեր, այլե իր դաշնակից-ները շատերին կկորցնէր:

Ի՞նչն է, համենայն դեպս, գաղտնիքը: Այդ հարցի պատաս-

խանք պետք է վորոնել բուրժուական-դեմոկրատական պետու-
թյաններին, առաջին հերթին Անգլիայի կառավարող շրջաններին՝
քաղաքականության դատարարության բովանդակության մեջ:

Այսպես կոչված «դեմոկրատական» պետությունները,
իհարկե, հավանութիւն չեն տալիս Փաշիստական պետու-
թյուններին «ծայրահեղութիւններին» և վախենում են Փա-
շիստական պետութիւնների ուժեղանալուց: Բայց նրանք
ե՛լ ավելի վախենում են բանվորական շարժումից Յեմլը-
պայում և ազգային-ազատագրական շարժումից Ասիայում,
գտնելով, վոր Փաշիզմը «լավ հակաթուշ» և ընդդէմ այդ
բոլոր «վտանգավոր» շարժումներին: Ուստի «դեմոկրատա-
կան» պետութիւնների ղեկավար շրջանները և, մանա-
վանդ, Անգլիայի ղեկավար կոնսերվատիվ շրջանները, «ահ-
մանախակում են կապը կտրած Փաշիստական պարա-
զիտներին համոզելու քաղաքականութեամբ—«բանը չհասց-
նել ծայրահեղութեան», միաժամանակ նրանց հասկացնե-
լով, վոր իրենք «լիովին հասկանում» և հիմնականում հա-
մակրում են նրանց ռեակցիոն-վոստիկանական քաղաքակա-
նութեանն ընդդէմ բանվորական ու ազգային-ազատագրա-
կան շարժման: Անգլիայի ղեկավար շրջաններն այստեղ հե-
տևում են մոտավորապես նույնպիսի քաղաքականութեան,
վորպիսի քաղաքականութեան հետևում եյին ցարիզմի ո-
րով ռուսական լիբերալ-միապետական բուրժուաները, վո-
րոնք, վախենալով ցարական քաղաքականութեան «ծայրա-
հեղութիւններից», ե՛լ ավելի վախենում եյին ժողովրդից
և այդ պատճառով անցան ցարին համոզելու քաղաքակա-
նութեան,—հետևապէս՝ ընդդէմ ժողովրդի՝ ցարի հետ խոս-
քը մեկ անելու քաղաքականութեան: Ինչպես հայտնի յի,
Ռուսաստանի լիբերալ-միապետական բուրժուազիան չա-
րաչար տուժեց այդպիսի յերկդիմի քաղաքականութեան
պատճառով: Պետք է յենթադրել, վոր Անգլիայի ղեկավար
շրջանները և նրանց բարեկամները Ֆրանսիայում ու
ԱՄՆ-ում նույնպէս կստանան իրենց պատմական հաճա-
ցումը¹:

¹ Համաժողովրդական Կոմունիստական (բոլշևիկների) Կուսակցութեան
պատմութիւն: Համառոտ դասընթաց, էջ 448—449:

Թարգմանեց Ա. Զաքարյան
Խմբագիր Վ. Փինայան
Տեխն. խմբ. Ս. Խաչատրյան
Թրքագրիչ Վ. Ջիդեյյան
Կոնտրոլ արեագրիչ Լ. Արովյան

Գլավիտի լիազոր №—2505, հրատ. № 633

Պատկեր № 181, տիրած 5000

Թղթի չափեր 62×94¹/₁₆ 38,400 տպ. նիշ 1 տպ. մամուլում
2 տպ. մամուլ, 1 թերթ թուղթ:

Հանձնված է արտադրութեան 13/XII 1938 թ.

Մատուցված է տպագրելու 14/I 1939 թ.

Գինը 40 կ.

Պետհրատ—Քաղաքական գրականութեան հրատարակչութեան
տպարան, Յերևան, Ալավերդյան № 65

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0187918

ԳԻՆԸ 40 Կ.

Я. ВИКТОРОВ
АГРЕССИЯ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ
ЕВРОПЕ

Армгиз—Издательство полит. литературы
Ереван, 1939